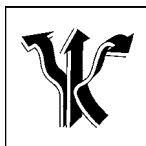


МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

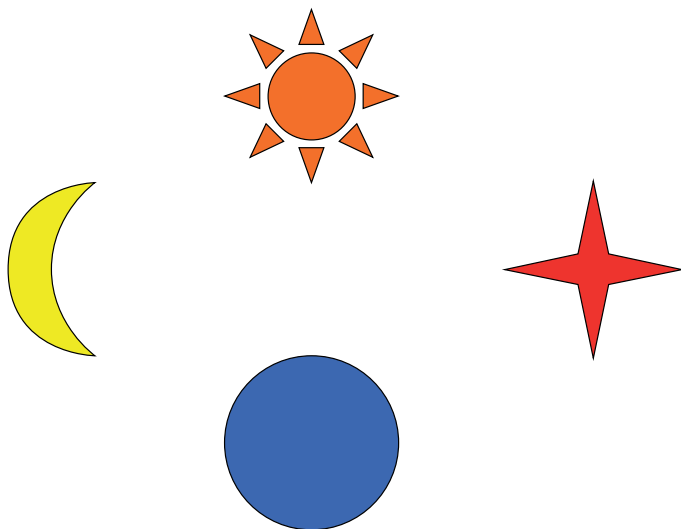
Українсько-Азербайджанський Інститут соціальних наук
і самоврядування ім. Г. А. Алієва



МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
на базі кафедри українознавства*



Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2012

Редакційна колегія:

Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.;
Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.;
Соколовська К. М. — заст. зав. каф. українознавства, канд. іст. наук, доц., проф. МКА

Затверджено до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 25.06.12)

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. Д-87 конф.]. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

ББК 87я73

М. О. Левченко

Особливості потенціалу
виробничої одиниці та його
економічна оцінка 150

М. І. Терновський

Історичні аспекти становлення
і розвитку аудита 156

О. І. Дікарев

Брендинг українського
паливно-енергетичного
комплексу України 162

С. Я. Буняк

Історичне коріння міжбанківських
розрахунків в Україні 172

Н. Ю. Матяш

Проблеми та перспективи
розвитку підприємництва
в Україні 179

О. О. Снісаренко

Історичні аспекти становлення
фінансів місцевих органів влади 188

Олександр Неживий

Публічна латентність загрози:
як запобігти руйнуванню
української мови зсередини? 196

М. В. Патер

Історія закордонного
економічного аналізу та його
запровадження в Україні 200

М. В. Прудніков

Стан та тенденції розвитку
функцій управління
економічного аналізу 206

Владислав Горанін

Проблеми сучасності України
і перспективи формування
україноцентричної еліти 211

Аннета-Даніела Кузнєцова

Роль жінки й матері
в українській родині 213

Н. В. Отрох

Від витворів мистецтва
до друкарського штампу 218

С. Й. Татаринів

Вплив Бахмутського повітового
земства на розвиток
народної освіти 223

Хоанг Динь Чай, О. В. Волянец

Экономическая и энергетическая
дипломатия в Евразии 231

Юлія Савенко

Символика в современных
украинских молодежных
неформальных объединениях
и организациях 237

Л. О. Глушко

Особливості формування
національної свідомості
у процесі етнічної соціалізації
молоді 244

Олексій Захарченко

Етнопедагогічні традиції
українців у історичному
контексті 248

О. І. Дікарев, Хоан Дін Чай,

Джан Ван Джун
Економічна дипломатія
приморських держав
та України 254

М. В. Сколуб

Адміністративно-судовий
устрій Бессарабської області
у 1812–1856 рр. 261

В. С. Рижиков

Теорія виховання як складова
формування духовності
відповідно до цільової моделі
професійної підготовки
майбутніх юристів 271

І. В. Калько

Стан сформованості гендерної
культури у студентської
молоді за особистісно-змістовним
критерієм 278

Відомості про авторів 282

ІСТОРИЧНЕ КОРІННЯ МІЖБАНКІВСЬКИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

Актуальні проблеми українознавства, с. 172–178

Щоб краще зрозуміти нинішній стан платіжної системи України як екс-радянської республіки, важливо розглянути її історичне коріння. З 1930 р. до недавніх реформ єдина банківська система обслуговувала весь Радянський Союз.

Держава володіла всіма коштами підприємств, платіжні операції здійснювалися через внутрішньобанківські перекази. При цьому основною вимогою до системи розрахунків та її відмінною рисою був контроль, а не оперативність, зручність чи надійність.

Внутрішньобанківські розрахунки між установами Держбанку СРСР здійснювалися за системою *міжфілійних оборотів (МФО)*, яка була запроваджена в 1933 р. У цю саму систему були включені й установи Зовнішторгбанку (“Внешторгбанка”) СРСР. Щорічно за міжфілійними оборотами в СРСР здійснювалося близько 200 млн операцій.

Розрахунки через систему міжфілійних оборотів проводилися переказуванням сум за рахунками в різних установах однієї системи банку. В міжфілійних оборотах брали участь усі філії банку, однак у кожній конкретній операції — дві філії, що кореспондували між собою. Одна з них видавала доручення, тобто по-

чинала операцію і здійснювала початкове проведення, її умовно називають “філією А”. Друга виконувала доручення та відповідала першій, виконуючи відповідний оборот, її умовно називають “філією Б”. Кожна установа могла виступати як в одній, так і в іншій ролі.

Засобом міжфілійних розрахунків були *авізо за МФО*, які складалися та спрямовувалися в розрахунково-касові центри (РКЦ) при центральному банку або в процесингові центри головного банку. Авізо зазвичай пересилалися засобами спецпошти (паперові поштові авізо) або телеграфом (телеграфні авізо). Платежі здійснювалися незалежно від наявності коштів на кореспондентських субрахунках, однак загалом у межах кредитового сальдо на кореспондентському рахунку банку.

Цей механізм розрахунків передбачав *централізований порядок їх регулювання та контролю* за своєчасним, коректним завершенням (тобто своєчасним отриманням філією Б та відображенням платіжної операції в обліку). Операції з обліку та контролю МФО за ручного оброблення документів мали значну питому вагу в загальному обсязі обліково-операційної роботи, і тільки застосування комп’ютерів та відповідного програм-

ного забезпечення скоротило час та зменшило трудомісткість операцій.

Перевагою системи розрахунків через МФО було те, що вона добре організована і дисциплінувала бухгалтерський апарат банків, оскільки вимагала особливо чіткої організації та суворого контролю всіх етапів проходження платіжних документів.

Основний *недолік* цієї моделі полягав у відсутності ресурсного обмеження діяльності установ банку, оскільки платіж здійснювався у будь-якому разі, а не лише в межах кредитового сальдо. При цьому неможливо було чітко розмежувати ресурси банків. Крім того, нерідко траплялися помилки під час складання документів. Якщо працівник РКЦ не помічав помилок, то дефектний документ брався до оброблення. Це призводило до повторних запитів філії “А” до РКЦ і вимагало повторних відповідей, що збільшувало час оброблення. Типовою помилкою було також неповне оформлення авізо. Унаслідок зазначених вад моделі розрахунків через МФО в них “зависали” величезні суми.

Як показав багаторічний досвід діяльності Держбанку, розрахунки в межах одного банку успішно здійснювалися за умов централізовано керованої економіки. Централізоване керування як Держбанком, так і його клієнтами-підприємствами забезпечувало відносну стабільність такої схеми розрахунків, незважаючи на згадані її вади. У деяких країнах аналогічна система розрахунків успішно застосовується між філіями та відділеннями одного банку.

Політичні зміни, що відбулися на території Радянського Союзу, спри-

чинили істотні зміни і в системі банківських розрахунків. Ці зміни були зумовлені передусім дезінтеграцією радянської платіжної системи. Монованківська система зникла наприкінці 80-х років і поступилася місцем дворівневій банківській системі.

Загалом в еволюції міжбанківських розрахунків в Україні можна вирізнити три етапи, що відповідають етапам реорганізації банківської системи загалом.

Першим етапом (1988–1991 рр., ще за часів перебування України в складі СРСР) можна вважати розвиток елементів ринкової економіки в господарському механізмі. У державних банках почала з'являтися нова клієнтура — приватні підприємці. Однак механізми розрахунків не змінювалися. Був збережений порядок розрахунків за МФО. Він поширювався на установи всіх державних спеціалізованих банків. Ці установи як суб'єкти господарювання мали всі атрибути юридично самостійних осіб, але при цьому включалися в єдину державну банківську мережу. Вони керувалися зведеними кредитними та касовими планами Держбанку СРСР, виконували фінансово-кредитні та розрахунково-касові операції, вели облік за загальними правилами.

Надалі передбачалося забезпечити фінансову самостійність банків. Однак це завдання було нереальним, зокрема і через механізм міжбанківських розрахунків: позаплановий перерозподіл готівки між банками в процесі МФО створював неясні та неоформлені кредити за рахунок Держбанку. Ці кредити були за характером знеособленими, безстроковими та безкоштовними.

Унаслідок цього Держбанк був позбавлений можливості регулювати грошовий обіг та контролювати діяльність спеціалізованих банків, а також застосовувати на фінансовому ринку економічні методи регулювання банківської системи, зокрема змінювати норми обов'язкових резервів та процентних ставок за активними і пасивними операціями. Це звелю нанівець спроби проведення грошово-кредитної політики, і саме “монобанк” в особі Держбанку, що становив основу однорівневої банківської системи, був заінтересований у переході до дворівневої банківської системи.

Ключовим моментом *другого етапу* (1991–1994 рр.) реформування банківської системи стала реструктуризація мережі банків:

- створення Національного банку України (НБУ);
- формування Національним банком України власної мережі регіональних управлінь;
- перетворення установ державних спеціалізованих банків у самостійні комерційні банки. Державні банки (Промінвестбанк, “Україна”, Укрсоцбанк) акціонуються персоналом банків, а також окремими клієнтами цих банків;
- утворення нових комерційних банків. Створюються банки “нової хвилі” із залученням значного приватного капіталу (подальший розвиток спільних підприємств, малих підприємств, акціонерних товариств) і коштів новостворюваних державних бюджетних та позабюджетних фондів.

Діяльність комерційних банків будувалася на власних та залучених

ресурсах. Їм надавалася самостійність у визначенні об'єктів кредитування, строків депозитів та кредитів, процентних ставок за пасивними і активними операціями. Починаючи з 1992 р., взаємні розрахунки між комерційними банками стали здійснювати на основі встановлення кореспондентських відносин з відкриттям кореспондентських рахунків один в одного або через рахунки, відкриті в Національному банку України.

У 1992–1993 рр. в Україні використовувалася модель міжбанківських розрахунків за кореспондентськими рахунками, відкритими в регіональних управліннях Національного банку України. Для здійснення міжбанківських розрахунків використовувалися спеціалізовані підрозділи НБУ — *розрахунково-касові центри* (РКЦ) при регіональних управліннях. Саме там відкривалися кореспондентські рахунки для комерційних банків, розташованих у відповідному регіоні України.

Після безпосереднього переказування коштів на адресу банку-кореспондента така модель розрахунків передбачала відображення цих коштів на відкритих рахунках в РКЦ. Це призводило до того, що значні суми коштів, які перебували в міжбанківському обігу, несвоєчасно відбивалися на кореспондентських рахунках, що знижувало дієвість контролю НБУ за станом міжбанківських розрахунків.

Механізм розрахунків не передбачав елементів заліку, тобто вони відбувалися у повній сумі платежів між господарюючими суб'єктами.

Контроль за станом міжбанківських розрахунків здійснювався за-

лежно від стану комерційного банку загалом як юридичної особи, за “консолідованими” кореспондентськими рахунками.

У 1992 р. в Україні оброблялося в середньому 1 млн 600 тис. платіжних документів за день.

Недоліки паперової технології вдалося усунути на *третьому* етапі становлення банківської і платіжної систем України.

У 1992 р. розроблено “Концепцію створення системи електронного грошового обігу”. Ця концепція передбачає впровадження в народне господарство України нової технології обслуговування банків, організацій та фізичних осіб, заснованої на виконанні різноманітних платіжних операцій за безпаперовою комп’ютерною технологією. Така система має назву *система електронного переказу фінансових послуг або електронного грошового обігу* (СЕГО) і є розвитком традиційних видів платіжних послуг на основі нової методології.

Комерціалізація державних банків, поява мережі нових комерційних банків, збільшення кількості суб’єктів підприємницької діяльності сприяли зростанню суспільної заінтересованості у створенні загальнодержавної автоматизованої системи, яка прискорила б міжбанківські розрахунки та підвищила їх надійність і безпеку.

З огляду на недостатній рівень інформатизації України, відсутність у комерційних банків власних систем міжбанківських розрахунків та відсутність з їхнього боку ініціативи щодо створення єдиної мережі електронних взаєморозрахунків, марно

було сподіватися на створення подібної системи “знизу”, через поступове добровільне об’єднання банків у єдину мережу електронних взаєморозрахунків. Національний банк України був змушений нав’язувати комерційним банкам свою політику та свою технологію в галузі створення електронної системи міжбанківських розрахунків. Водночас потрібно було враховувати різні фінансові можливості банків та рівень кваліфікації їхнього персоналу, а також обмеженість коштів самого Національного банку.

Отже, реальністю були зумовлені такі основні риси розробленої системи електронних міжбанківських розрахунків:

- 1) невисока вартість розроблення та експлуатації (включаючи витрати на технічне обладнання);
- 2) надійність та уніфікованість програмних та апаратних засобів системи;
- 3) стислі строки впровадження;
- 4) простота експлуатації програмно-технічних засобів, особливо засобів, призначених для комерційних банків;
- 5) невеликі витрати часу та коштів на навчання персоналу.

Базовими рішеннями під час створення системи були:

- цілковита відмова від паперових носіїв інформації;
- використання персональних комп’ютерів;
- ієрархічно-мережева побудова системи.

У процесі створення системи використовувалися принципово нові програмні, методичні та організаційні рішення.

Запроваджена система не має аналогів у країнах колишнього Радянського Союзу і наближається до рівня відповідних систем розвинених країн Європи і світу.

Програмне забезпечення та засоби захисту інформації *системи електронних міжбанківських розрахунків Національного банку України* (або *системи електронних платежів* — СЕП) були розроблені фахівцями Національного банку. На 1 січня 1994 р. практично всі філії комерційних банків були підключені до системи електронних міжбанківських платежів. Це дало змогу відмовитися від використання поштових і телеграфних авізо та значно підвищити швидкість, якість і надійність проведення платежів, безпеку і конфіденційність банківської інформації.

З упровадженням системи електронних платежів в Україні вдалося досягти таких принципових результатів:

- прискорення виконання розрахунків та обігу коштів;
- зменшення документообігу;
- зменшення вірогідності фальсифікації міжбанківських розрахункових документів, завдяки чому знизилася прихована емісія, пов'язана з надходженням до обігу коштів, отриманих за підробленими документами;
- вивільнення грошової маси;
- посилення контролю за станом грошової маси у державі, поява нових можливостей впливу з боку Національного банку на цей період;
- підвищення можливостей НБУ контролювати здійснення платежів;
- значне зниження збитків держави та підприємців, які виникали

раніше внаслідок високих темпів інфляції, низької швидкості виконання розрахунків та використання підроблених платіжних документів.

Отже, впровадження СЕП підняло банківську індустрію України на якісно новий рівень.

Існуюча система електронних міжбанківських розрахунків цілком задовольняє сьогоdnішні потреби економіки України. Це, зокрема, довів і досвід проведення грошової реформи в серпні–вересні 1996 р., коли у зв'язку із впровадженням нової національної валюти обсяг міжбанківських розрахунків збільшився у 2–3 рази і висувалися підвищені вимоги до швидкості та регламенту виконання платежів. СЕП успішно виконала поставлені перед нею в цей час завдання. Так, 30 серпня 1996 р. СЕП було оброблено платежів на суму понад 500 трлн крб. Це стало переконливим підтвердженням правильності стратегічного вибору НБУ щодо створення електронної платіжної системи країни.

СЕП постійно розвивається з метою підвищення надійності її функціонування, розширення спектра послуг банкам — учасникам СЕП, розвитку бухгалтерської моделі.

Одночасно зі створенням СЕП комерційні банки активно розробляли і впроваджували системи автоматизації внутрішньобанківської діяльності (так звані програмні комплекси “*Операційний день банку*” (ОДБ). Це — програмне забезпечення, що обслуговує поточну внутрішньобанківську діяльність (бухгалтерський облік, обслуговування рахунків клієнтів тощо). Одним із завдань таких систем є, зокрема, автоматизація обі-

гу платіжних документів усередині банку та обмін електронними платіжними документами із СЕП.

Оскільки СЕП дала змогу практично уникнути затримання платежів на міжбанківському рівні, для комерційних банків та їхніх клієнтів стало доцільним використання системи *клієнт—банк* для розрахунків у електронній формі між клієнтом банку та банком.

Деякі банки, що мають розгалужену систему філій, для здійснення розрахунків у електронній формі між своїми філіями створювали власні платіжні системи, так звані *внутрішньобанківські платіжні системи* (ВПС). ВПС — це програмно-технічний комплекс із власними засобами захисту інформації, який експлуатується комерційним банком або об'єднанням банків і здійснює розрахунки між установами цього банку (об'єднання) та, можливо, іншими банківськими установами поза межами СЕП.

Створення ОДБ та ВПС відбувалося паралельно зі створенням та розвитком СЕП. Національний банк України практично не обмежував діяльності комерційних банків щодо створення таких систем, контролюючи лише узгодження їх функціонування із СЕП.

Ще одним способом виконання міжбанківських розрахунків в Україні є встановлення між комерційними банками прямих кореспондентських відносин, яке здійснюється з метою прискорення розрахунків. Беручи до уваги, що на території України діє система електронних міжбанківських розрахунків НБУ, учасниками якої є всі комерційні банки та яка

практично задовольняє потреби банків у цій сфері, прямі кореспондентські відносини між банками України встановлюються як виняток. Цей виняток може пов'язуватися зі специфікою проведення банківських операцій, що мають постійний характер. Наприклад:

- під час здійснення операцій з продажу та купівлі валютних коштів на Міжбанківській валютній біржі;
- під час розрахунків між банками за операціями, що мають постійний характер та великі обсяги.

Щоразу дозвіл на встановлення прямих кореспондентських відносин надає Національний банк України, за наявності обґрунтування банками доцільності цього.

Платіжна система України складається на поточний момент з таких компонентів:

- система електронних міжбанківських розрахунків Національного банку України;
- системи автоматизації роботи банків (програмні комплекси “Операційний день банку”);
- внутрішньобанківські платіжні системи;
- системи клієнт—банк.

На стадії розроблення СЕГО перебувають такі компоненти, як система масових платежів з використанням карток.

Міжбанківські розрахунки можуть здійснюватися:

- засобами системи електронних платежів Національного банку України (СЕП НБУ);
- засобами власної внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС);

– через встановлення прямих кореспондентських відносин між комерційними банками.

Література

1. *Андрійчук О., Лисюк С.* Концепція функціонування міжбанківського науково-дослідного інформаційного фінансового центру // Банківська справа. — 1997. — № 1. — С. 26–30.
2. *Безбородько І. А.* Захист інформації у банківській системі / Вісн. НБУ. — 1996. — № 6.
3. *Березина М. П., Крупнов Ю. С.* Межбанковские расчеты. — М.: Статинформ, 1993.
4. *Водимов О.* Банківські технології мають шанс на лідерство / Фінансова Україна. — 1997. — 8 квіт. — С. 19.
5. *Захист інформації у банківській системі* // Офіц. вісн. України. — 1997. — № 4.
6. *Наумов Б. В.* Банковские системы самообслуживания. Апаратные средства / Банковские технологии — 1996. — № 1. — С. 74–76.
7. *Новак І. Н., Ивченко И. С.* Модели обслуживания консолидированого корреспондентского счета в СЕП НБУ / Банковские технологии. — 1996. — № 2. — С. 55–60.
8. *Новак Н.* Час змін у СЕП / Вісн. НБУ. — № 10. — 1997.